№ 2. Յունվարի 18. — 1873 — Յունվարի 18. № 2.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի գիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ".

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվիլ խմբագրատան մէջ (Սրծրունու տան և պ. Եսատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ԱՌԵՏՐԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒԹԻՒՆ՝

Մասնաւոր յայտարարութիւն տպել ստողը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպվումեն Հայերէն, Ռուսերէն, Վրացերէն, Ֆրանսերէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայոց օրագրութեան գործը։—Ներքին տեսութիւն։ Թիֆլիսի ջրանցքի խնդիր։ Նամակ Մեծ-Շուլավերից։ Նամակ Նուխուց։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Ընդհանուր տեսութիւնը։ Նապոլէոն III (կենսագրութիւն)։ — Խառն լուրեր։ — Առևտրական։ — Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։

ՀԱՅՈՑ ՕՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԸ

I

Մինչև որ ինքն հայոց ժողովուրդը քնած էր բարոյապէս և մտաւորապէս, անկարելի էր սպասել որ ցրված ազգի այն տեղերում, ուր որ աւելի բազմաթիւ էր հայ տարրը, ծագէր մտաւոր կեանքը...։ Այն տեղերը, ուր հայերը խիտ կերպով էին բնակվում, ուր նոքա գաղթականներ չէին, այլ բնիկներ,—այն տեղերը երկար ժամանակ զրկված լինելով օտար տարրերի հետ անմիջական յարաբերութիւններից, դժուարութեամբ էին զարգանում։

Հայ-գաղթականը, ընդհակառակն, պատահելով օտար, աւելի լուսաւորեալ հասարակութեանը, ըմբռնելով օտար կրթութիւնը,—ինքն զարթնում էր, զգում էր և իր անձնական մտաւոր պիտոյքը։ Այն զգացմունքը որ քնած էր Ինում նահապետական կեանքի շրջանում,—զարթնում էր յարակցելով օտար, ժամանակակից պահանջներին աւելի համապատասխան կրթված հասարակութեան հետ...։ Այդ է պատճառ, որ հայի մտաւոր կեանքի ժամանակակից նշոյները չը ծագեցան Երևանում կամ Վան ծովի եզերքին,—այլ նրա արդեան գրականութեան արդիւնքը, գրքերը, լրագիրները ու օրագիրները երևեցան Վենետիկում, Փարիզում, Կ. Պոլսում, Պետերբուրգում, Մոսկվայում, Թէոդոսիայում և այլն ..

II

Երբ օտար երկիրներում հրատարակված այդ գրականութեան միջոցով փոքր առ փոքր ուսաւորվեցաւ և մտաւոր կեանքի ճաշակն առաւ հայերի այն մասը, որ անշարժ մնացած էր Հայ-ազգութենից բուն բնակեցրած տեղերում,—այն ժամանակ միայն յարուցվեցաւ մտաւոր կեանքի պահանջը և հայ-բազմամարդ կենդրոնական քաղաքներում։

Վենեցիայում կամ Մոսկվայում հրատարակված ամսագիրները, միջնորդ լինելով միայն եւրոպական լուսաւորութեան և հայերի մէջ, այն դաստիարակչի պաշտօն կարող էին կատարել մեր ժողովրդի վերաբերութեամբ, բայց հեռու լինելով մեր աղգից բուն բնակեցրած երկրից,—հետազօտել չէին կարող նորա կեանքի պիտոյքները։ Կովկասի մայրաքաղաքում, Թիֆլիսում հրատարակվող պարբերական գրվածները արդէն երկրորդ քայլն դէպի հայ-մտաւոր կեանքի առաջադիմութիւնը։

III

Բայց սորանով չը պիտի բաւականանանք, չը պէտք է նայենք Թիֆլիսի կամ Կ. Պոլսի օրագրութեան, որպէս մեր մտաւոր գործունէութեան վերջին խօսքի վերա։

Պէտք է մեր բոլոր ջանքը գործ դնենք, հայ-օրագրութեան գործին դարձեալ մի քայլ անել տալ...։ Պէտք է նպաստենք, այժմ երբ հողը պատրաստ է մտաւոր մշակութեան համար,—որ հայերից բնակեցրած գաւառներում էլ ծագի ինքնուրոյն, տեղական մտաւոր կեանքը։ Պէտք է նպաստենք, որ գաւառական նշանաւոր կենդրոններում հրատարակվին տեղական պարբերական թերթերը։ Այդ տեսակ պարբերական հրատարակութիւնները բացի տեղական օգուտից, բացի այն, որ նրանք կը զարգացնեն ընթերցանութեան սէրը հայրենակիցների մէջ, նիւթ կը ներկայացնեն Թիֆլիսի կամ Կ. Պոլսի լրագրութեանը, կը կատարեն շատ դիպվածներում գաւառներից ստացվող թղթակցութիւնների պաշտօնը, տեղական խնդիրների առաւել մշակված նիւթեր մեզ առաջարկելով...

IV

Մենք ասեցինք՝ հողը պատրաստ է ..պարզենք մեր միտքը։

Վենեցիայում կամ Մոսկվայում հրատարակված ամսագիրները մի կողմից ժողովրդի հետ անմիջական կապ չունենալով, միւս կողմից իրանց տպագրված նիւթերին նայելով, չէին ներկայացնում մի ներքին, բարոյական կապ, յօդվածները չունէին, և չէին կարող ունենալ միմեանց մէջ կապ, ամսագիրները չունէին մի որոշ ուղղութիւն... Սոքա զանազան, միմեանցից անկապ նիւթերի ժողովածուներ էին, որք գուցէ ընտանեկան ընթերցանութեան համար հետաքրքիր նիւթ էին առաջարկում, բայց չէին կարող հասնել այն նշանակութեան, որին պիտի ձգտէ ամսագրի գրականական ձևը,—այն է՝ ուսումնասիրելով ազգային լրագրութեան և օրագրութեան մէջ ցրված միմեանցից անկապ, հում նիւթերը, միմեանց մէջ կապել, դասաւորել, մշակել և նրանց վրա հիմնվելով, ընդհանուր տնտեսական, ազգագրական, ուսումնական խնդիր յարուցանել, լրագրութեան մէջ բոլոր զարթեցրած հարցերից ընդհանուր տեսութիւն անել։ Այդ է իսկ ամսագրի պաշտօնը, այդ է ընդհանրապէս ընդունված ֆրանսիական revue բառի նշանակութեան ճիշդ թարգմանութիւնը,—տեսութիւն։

V

Որ ամսագիրը կարողանայ ինքնուրոյն նշանակութեանը հասնել, նա պիտի հիմնվի այն ժամանակ, երբ կը բազմանան հայրենական քաղաքական, գրականական և մասնագիտական օրագիրները և շաբաթաթերթերը։ Օրագրութիւնը ամսագրի վերաբերութեամբ մի և նոյն դեր պիտի խաղայ, ինչ դեր որ խաղում են գաւառական թերթերը կենդրոնական թերթի վերաբերութեամբ, կամ նրանց բացակայութեան ժամանակ լրացնում են գաւառական թղթակցութիւնները...։

Մեր կարծիքով հայրենական պարբերական գրականութիւնը զանազան շրջանները անցնելուց յետոյ, այնքան պատրաստած է ազգի մտաւոր հողը, որ մեզ կը ներվի յուսալ, թէ կարճ ժիջոցում Վանի և Բագուի պէս քաղաքների մէջ մտադրած պարբերական թերթերի օրինակով, կարողանան մեր գաւառական քաղաքներից մի քանիսը ձեռք տալ տեղական թերթերի հրատարակութեանը...մեր կարծիքով Աւէքսանդրապոլ, Շուշի, Բագու, առ այժմ պատրաստ են այդ տեսակ գործունէութեանը։

Եւ որովհետև այդ դիտաւորութեան նշոյները երևեցան, մենք մեր պարտաւորութիւնը կը համարենք „Մշակի" յաջորդ համարներից մինի մէջ՝ առաջարկել գաւառներում տեղական հայոց թերթ հրատարակելու ցանկացողներին, մեր կարծիքով անհրաժեշտ պրոգրամը։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՋՐԱՆՑՔԻ ԽՆԴԻՐԸ

Վաղուց է արդէն մեր հասարակութեան մէջ զարթեցրած է Թիֆլիսում ջրանցք շինելու և գազի լուսաւորութեան անհրաժեշտութեան խնդիրը։ Վաղուց է արդէն հասկացել են որ այդ երկու ձեռնարկութիւններ գլուխ բերելու համար անհրաժեշտ է արմատական միջոցների գործ դնելը։

Տարակոյս չը կայ, որ այդ երկու խնդիրները պիտի անչափ հետաքրքրեն Թիֆլիսցիներին, ուստի անհրաժեշտ է բարձրացնել այդ հարցերը և լրագրութեան մէջ, նոցա, որքան կարելի է, բազմակողմանի կերպով քննելու համար։

Քաղաքային վարչութիւնը այն եզրակացութեանը հասաւ, որ հարկաւոր է յանձնել մասնաւոր անձանց և, եթէ կարելի է, բաժանորդական ընկերութիւններին այդ երկու ձեռնարկութիւնների իրագործումը։ Ի հարկէ ի նկատի ունենալով երկուսի համանմանութիւնը գործի սկզբներում, օգտաւէտ կը լինէր միացնել նրանց, բայց նրանց մասին կանոնաւոր ու ճիշդ հասկացողութիւն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հիւսիսային ծովի (Nordsee) մէջ գտնվում է Բրէմէն քաղաքից դէպի հիւսիս-արևելեան կողմը մի փոքրիկ, առանձնացած կղզի, որ իր դրքի պատճառով ամենայն յարմարութիւններ է ներկայացնում ծովային բաղանիքի։ Իսկ այդ պատճառով, քանի տարիներից ի վեր, դա դարձել է յուլիս, օգոստոս և սեպտեմբեր ամիսներում լողացողներից շատ յաճախած և սիրած մի տեղ։ Այս իր դրութեամբ հետաքրքիր երկրի փոքրիկ կտորը, Անգլիային պատկանող Հէլգոլանդ կղզի է։ Ամբողջ կղզին այնքան փոքր է, որ նաւակով (լաւ եղանակին) կարելի է հինգ քառորդ ժամու միջոցում դորա շուրջը անել։ Դա կարմիր աւազաքարի (Sandstein) մի միակ ժայռից է բաղկացած, որի ամենաբարձր կէտը, ծովի մակերևոյթից, մօտ 200 մետրաչափ բարձրութիւն ունի։ Այս ժայռից դէպի հիւսիսը գտնվում է աւազեայ մի կղզի — այս տեսակ կղզիները սովորաբար Düne անուն են կրում,—որը առաջ և մինչև անցեալ դարու սկիզբը, միաւորած էր կարմիր ժայռի հետ, իսկ յետոյ, մրրիկները պատառեցին միաւորող աւելի թոյլ տեղը և հալիքները, նախ հեղեղելով այս բնական կամուրջը, յետոյ փոքր առ փոքր հեռու տանելով քարերը և աւազը երկոցունց կղզիներին բոլորովին զատեցին և այն արտաքին տեսարան չնորհեցին, որ նոքա այժմ էլ ունեն, այսինքն դոցա մէջ մղեցաւ քառորդ մղոն տարածութեամբ բաժանող ծովը։

Որպէս յիշած էի, Հէլգոլանդը Անգլիայի սեփականութիւն է, չը նայելով, որ թէ իր մօտիկութիւնը դէպի գերմանական եզերները,—չոգենաւը Համբուրգից մինչի կղզին 7 ժամու միջոցում, իսկ Բրէմէնից 5 ժամու միջոցումն է հասնում,—թէ բնակիչներին անկասկած գերմանական ցեղին պատկանելուն, թէ վերջապէս որ կղզին միայն Համբուրգից է ստանում իր բոլոր պիտոյքների լրումն, այնպէս որ կարելի է ասել Համբուրգից է կախված Հէլգոլանդցիների կեանքը։

Անգլիայի համար այս կղզին իսկապէս միայն այն նշանակութիւն ունի, որ հարկաւոր ժամանակին, մի բառականին յարմար նաւահանգիստ է ներկայացնում հիւսիսային ծովի մէջ։ Անգլիան միայն մի ներկայացուցիչ ունի այս կղզու վերայ, մի կառավարիչ, եթէ չը համարենք մի քանի ծովային զինուորներին, որոնց ծառայութիւնը նորանումն է պարունակվում, որ կղզին ազատ չը մոցնվի օղի կամ այլ մաքսապարտ (Zollpflichtig) նիւթերը։ Այս զինուորները, որոնք coast-gards (եզերքի պահապաններ) անուն են կրում, պարտաւոր են, ամեն անգամ, երբ մօտենում է մի նաւ, ելանել ծովի եզրը և քննել ամենայն առարկաները, որոնք եզրին են հասնում։

Կղզին ունի կառավարութեան կողմից չնորհած կամ պահպանած քանի մի առանձնութիւններ, օրինակ առանձին փոստի դրոշմեր, ինչպէս Անգլիայի այլ գաղթականութիւնները (Colonie), իրանց սեփական ազգային դրոշակ, որի գոյներ են կանաչ, կարմիր և սպիտակ, և որոնց մասին Հէլգոլանդցիները իրանց համար մի հինգտող ոտանաւոր չինած ունեն.

Grün ist das Land,
Roth ist die Kant',
Weiss ist der Sand,
Das sind die drei Farben
von Helgoland!

այսինքն՝ կանաչ է երկիրը, կարմիր-ժայռը, սպիտակ աւազը, ահա Հէլգոլանդի երէք գոյները։

Հասկանալի է, որ Հէլգոլանդցիները, ոչինչ օգուտ չունենալով Անգլիայից, իրանց բոլորովին ազատ են համարում, և Անգլիացի անունը նոցա համար այնպէս օտար է, ինչպէս այլ ազգերի, այն զանազանութեամբ միայն, որ Անգլիացիները նոցա ատելի են։ Այս ատելութիւնը զանազան, բոլորովին ըմբռնելի պատճառներ ունի՝ նախ նորա ազատօրէն չեն կարող ստանալ օղի և այլ ծանր խմիչք, որոնց նորա, իբրև ծովի բնակիչներ մի կողմից, միւս կողմից իրանց կլիմայի խստութեան պատճառով շատ սիրում են, երկրորդ որ երբեմն Անգլիան նոցանից մարդիկ է պահանջում զինուորական ծառայութեան համար և վերջապէս, այն Անգլիացիները, որ նոցա կղզին հասնում են, մեծ մասամբ ծովային զօրքին պատկանելով, որոնց անբարոյական վարմունքը եզերքը ելանելու ժամանակ և բնակիչների դէմ գործած կոպիտութիւնները յայտնի են ամենեցուն. Հէլգոլանդցին Անգլիացի անունը արտասանելով, չէ կարող դորա հետ չը միաւորել անբարոյականութեան, արբեցողութեան և կոպիտութեան գաղափարները։ Նոցա կարծիքը Անգլիացիների մասին չէ աչքառում

digitised by A.R.A.R.@